

Matjaž Lunaček

Inteligenca v pasovih

V določenih mesecih je drvenje po avtocesti še posebno nevarno. Pri jutranjih poročilih obveščajo o megli v pasovih. Tako se, če poročil nisi poslušal, nenadoma z veliko hitrostjo znajdeš v beli zgoščini, ki na vidni aparat deluje približno tako kot filmsko platno pred začetkom predvajanja filma. Ta nič bebavo strmi vate, avto pa, čeprav ne pritiskaš več na plin, še kar drvi v praznino, da se počutiš kot neinteligentna oseba pred nerešljivo matematično nalogo. In kaj lahko iz tega sklepamo? Da je v določenih mesecih divja vožnja po avtocesti potencialno smrtonosna, da je življenje nepredvidljivo, če ne poslušamo jutranjih poročil, in da obstaja po analogiji nekaj takega kot inteligenca v pasovih. Primer za to je, ko profesorica matematike vzklikne dijaku: "No, pa se ti je končno posvetilo!" V resnici misli, da je pridrvel v območje inteligence v ozkem pasu, ki bo kmalu mimo, vendar, paradoksalno, ne zaradi hitrosti, temveč zaradi miselne počasnosti. Bistvo take inteligence je, da je omejena, sledi ozko začrtani poti in je neobčutljiva za nove argumente, ki prihajajo s strani. Primerjamo jo lahko z zoženim vidom, kjer umanjka periferno polje. Od splošne inteligence, ki je po Gaussovi krivulji razporejena med ljudi, se inteligenca v pasovih močno razlikuje. Prva je vsaj načeloma merljiva, če se ustvarijo ustrezne razmere. Druga meritvam povsem uhaja, ker je njena bistvena značilnost ta, da enkrat je, drugič pa je ni, saj se pojavlja v redkih razredčinah megle. Tudi splošna inteligenca ni enoznačna. Je povod za mnoge krivice, saj je mogoče vzpostaviti take razmere za njeno merjenje, da se izkažejo južnoameriški Indijanci, ki živijo ob Amazonki, za manj inteligentne kot Kanadčani, ker ne znajo naštetih desetih ameriških zveznih držav. Meritve pa niso tako inteligentno zasnovane, da bi morali Kanadčani naštetih deset šestnogih živali, ki se klatijo po bregovih Orinoka. Naš pripovednik Josip Jurčič se v šoli na Krki v enem letu ni naučil ne brati ne pisati. Danes bi ga potisnili v posebno šolo. Kar ni uspelo

krškemu učitelju, je zlahka dosegla Josipova nekaj let starejša sestra. Brez posebnega pedagoškega znanja se mu je znala približati na tak način, da je zlahka osvojil osnovne šolske veščine. Iz tega se vidi, kaj naredita naklonjenost in ljubezen, v katerih okrožju vzcveti inteligenca. Fran Šuklje v svojih znamenitih spominih opisuje, da so bili nekateri njegovi gimnazijski sošolci, že bradati možje, kar nekaj let starejši od njega. To ni bilo nič čudnega, če je bilo njihovo doraščanje podobno Jurčičevemu. Preden so se naučili brati in pisati in preden so za silo obvladali še nemščino, ki je bila v šoli jezik poučevanja, so minila leta. Tako smo imeli tudi pri nas amazonska ljudstva, ki se po merjeni inteligenci niso mogla primerjati s predstavniki nemških ali redkih slovenskih meščanskih družin. Čeprav je bil Jurčič privilegirani in mu tega ne bi bilo treba priznati, Šuklje ugotavlja, da je pisatelj pozneje po razumnosti prekašal vse iz svojega kroga in da je bila njegova inteligenca tako na široko zasnovana, da je druge daleč presegal. Kot tak je bil sposoben v našem prostoru začrtati marsikaj novega in njegovi uvidi v družbene situacije (tudi politične) in posameznike so bili izjemni. Njegova psihološko verodostojna gradnja literarnih značajev razkriva zelo razgiban um. Takšne osebe so redke. Nasprotno je ljudi, ki imajo inteligenco v ozkih pasovih, brezštevilo. Dovolj je, če se ozrete po vseh neumnostih, ki se kot po tekočem traku dogajajo na vseh področjih družbenega življenja, in že dobite občutek, da ljudje tipljejo v gosti megli in poskušajo dotipati nekaj, za kar še sami ne vedo, kaj da je. Ko še niso bile zgrajene avtoceste, se je po nekaterih kotlinah po več tednov skupaj zadrževala gosta megla, da se je še pes na jutranjem sprehodu zaletel v "kandelaber", moški pa so namesto domov, tokrat upravičeno, odtavali v bližnjo gostilno, ker za pot do nje niso potrebovali nobene orientacije. Če pogledamo naše politično, kulturno in po večini tudi znanstveno prizadevanje, se zdi, da gre za eno veliko tavanje v gosti megli. Ali bo kdaj posijala inteligenca iz teh ali onih oči na tak način, da bo malo razredčila to meglasto nadlogo! Pier Paolo Pasolini, ki se je zlasti konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja ukvarjal z italijansko meglo, je z neverjetno živostjo in vztrajnostjo želel doseči take presvetlitve, s poučevanjem mobilizirati elemente inteligence v tako imenovanem ljudstvu, da bi dosegel razredčitev megle, ki se je vedno znova ustvarjala iz neskončnih virov. Puščala je le ozke koridorje – od jaz do ti, kot bi rekel sloviti Jud Martin Buber, ki je nadvse resno verjel, da lahko celovit in nerezerviran odnos med ljudmi omogoča jasen pogled brez megle. Buber je za večino pozabljen avtor, čeprav je nekaj njegovih predavanj nedolgo tega izšlo v knjižni obliki. Majhna anketa mi je pokazala, da celo intelektualci Buba ne poznajo po imenu. Pred skoraj štiridesetimi leti ga je

želel dramatik Ivan Mrak predstaviti našemu prostoru, a so tudi to njegovo potezo prezrli. Buber je bil zavzet človek, pa ne samo za sionizem. Bil je eden redkih, ki se je z Bogom ukvarjal na svoboden način. Transcendenci se je približal po logično filozofski poti, brez ihtavosti. V središču njegovega razmišljanja je odnos med dvema človekoma, odnos od jaz do ti in v nasprotni smeri od ti do jaz, prek česar se Bog najkonkretnije razodeva. Ob tem mi pridejo na misel vse akrobacije, manipulacije in poniglavosti, ki jih uporabljajo ljudje, da bi izničili pristno dani od jaz do ti. Ta od jaz do ti se v ugodnih okoliščinah tke od samega začetka življenja. Predpostavlja obojestransko odzivnost med materjo in otrokom. Odnos med dvema človekoma je osnovni vir inteligence, ki ni obsojena na življenje v ozkem pasu, temveč se lahko razcveti in raste. Inteligenca v ozkem pasu pa na žalost sprejme novorojeno bitje skrajno mačehovsko in postori vse, da se pristen odnos ne bi dogodil. Namesto blažene svobode, ki naj bi otroka čakala onkraj maternične ožine, ga v imenu higiensko medicinskega drila hitro iztrgajo iz materinega objema, da bi ga čim prej stehali in izmerili. Kot da je kaj važno, ali v dolžino meriš petdeset ali dvainpetdeset centimetrov. Še odraslim ljudem nam godi, če smo prijazno in toplo sprejeti, in znamenje posebne ozkosrčnosti je, če tega ne privoščimo otroku. Ne le da otroka hitro odtujijo materi, tudi siceršnji sprejem je neprijazen. Namesto da bi se raztegnil v prostrani svet, se rodi v pretirano razsvetljen prostor, kjer vsi nekam hite. Zdi se, kot da se je znašel na letališču, da ne rečem kaj hujšega. S tako neljubo popotnico, ki ima travmatične razsežnosti, se je težko razvijati. Sledijo še drugi neprijazni sprejemi, kot je tisti v vrtec in šolo, ki počasi ubijajo naravno radovednost in širino. Krepi se vojska oseb z omejeno inteligenco, kar se na psiholoških testih ne pozna, saj vsi vestno izpolnjujejo svoje naloge – so pač ustrahovani.

Postavi se vprašanje, ali je inteligenca v pasovih zemljepisno pogojena in jo je tako ponekod izrazito manj ali več. Že prej omenjeni Pasolini jo je videl prav povsod, čeprav je njegova rodna dežela sončna Italija. To so mu tako zamerili, da so ga nenehno vlačili po sodiščih. Imel je sto trideset sodnih obravnav in v sodnih mlinih se je znašlo skoraj vsako njegovo umetniško delo. Seveda je bil vedno znova oproščen. Kar koli pametnega je izrekel ali napisal, je na druge delovalo škandalozno in hkrati nerazumljivo. Edino prav se je občestvu zdelo, da ga čim prej strpa v zapor. Razlogi za sodne obravnave so bili čisto banalni, najti je bilo treba le tako vrstico v zakonodaji, ki lahko inkriminira vsakogar. V stanju, ko je inteligenca v ozkem pasu, so sicer razumljive in jasne besede neprosojne. Inteligentna oseba je glas vpijočega v puščavi. Nekaj podobnega se je moralo zgoditi Jezusu pred dva tisoč leti. Jasna beseda je bila do nebes

iritantna. Učeni religiozni voditelji so se vedli, kot bi bili slaboumni. Kakovost poslušanja jim je bila na oblastniškem piedestalu povsem tuja. Jezusove besede so bile jasne. Pogosto jih je poenostavil v prilike, da bi ga ja razumeli. Toda farizeji, vajeni sterilnih miselnih akrobacij, ga niso hoteli razumeti. Danes ni prav nič drugače, pa naj gre za predsednika države ali nadškofa. Težko je uiti farizejski usodi. Tisti, ki bi moral vedeti, je ignorant. Lani jeseni je Slovensko zdravniško društvo praznovalo stopetdesetletnico obstoja. Za tako priložnost se seveda spodobi govor najvišjega predstavnika države, a glej, ko se ni podučil ali pa se ni hotel podučiti o temeljnih dejstvih slovenskega zdravništva. Epopeja slovenskih zdravnikov med drugo svetovno vojno, ki s svojimi izvirnimi domislili nima para v evropski zgodovini, je ostala spregledana. Vojna je od zdravnikov in medicincev terjala neprimerljivo velike žrtve glede na ostale poklice. Sistem partizanskih bolnišnic so občudovali po vsej Evropi, saj so se v njih uresničevala najzlahtnejša etična načela spoštovanja slehernega življenja v smislu etike Alberta Schweitzerja, ki je zasnoval svoj nauk o spoštovanju življenja in se poklonil svojemu predhodniku Frančišku Asiškemu. V tem nauku ni rasnega razlikovanja ali razlikovanja po narodnosti. Tudi živali imajo svoje enakovredno mesto in je njihovo življenje treba spoštovati, ščititi in varovati. Partizanske bolnišnice so bile v kruti vojni oaze varovanja življenja. Pri nas najvišji državni predstavniki ne znajo ceniti izjemnih dosežkov. Na te je morala *post festum* predsednika opozoriti starejša zdravnica, ki je vojno doživela. Na tak način smo težko državotvorni. Tako zaradi inteligence v ozkih pasovih ni mogoče, da bi se česar koli naučili ali kogar koli podučili. In še en primer: eminenten zagovornik tradicionalizma bi hotel takšen družinski zakon, ki bi zadostil tako imenovanemu naravnemu zakonu. Skliče se na naravni zakon, razpravlja o njegovem izvoru in smislu, kot da bi mu narava in to, kaj je naravno, sicer kaj pomenilo. V *Genezi* je povedano, da je Bog ustvaril Adama. Je v tem kaj naravnega? Potem je iz njegovega rebra ustvaril Evo. Je v tem kaj naravnega? Reprodukcijska pride v funkcijo šele po izgonu iz raja. Sklicevati se na naravni zakon je tudi sicer smešno, saj pri vzgoji otrok ne gre za naturo, temveč za kulturo. Otrok se rodi v območje besede, v kateri se okoplje, ki ga vsega zajame in zaobjame. To je kultura. Kdo pa je zmožen posredovati kulturo? Gotovo ne tisti, ki se sklicuje na naravo, temveč le tisti, ki je visoko ozaveščen. Tisti, ki imajo po funkciji veliko avtoriteto in bi morali poučevati, se za tak poduk izkažejo nesposobne. Sami pa se tudi ne pustijo podučiti, kot se niso pustili farizeji. To trdovratno vztrajanje na mrtvi črki je poškodujoče za posameznika in družbo. Beseda mora biti vedno znova rojena v svojo živost, sicer kot suha veja konča v ognju. V

območju mrtve besede pa ne more biti nobenega napredka. V človeških skupnostih imamo mnogo oblik, v katerih živijo otroci. Kdo more reči, da je ena boljša od druge? Vsiljevati eno obliko skupnega bivanja kot zveličavno spominja na ambicije britanskega imperija okrog leta 1880, ko so pripadniki britanske nacije poskušali vsiliti svoj način življenja celim kontinentom, ne da bi se zavedali, da obstajajo tudi druge kulture (ne nature). Vsiljevanje je bilo nasilno, vojaško podkrepljeno. Kdor se ga ni udeležil, je bil žrtev sramotenja in obtožen nezvestobe domovini. S tem so ustoličili enoumje. Rigidni vzorci onemogočajo raznolikost in ukinjanje ali opuščanje te je globoko nekulturno, saj izginjajo ali se ne razvijejo mnoge oblike in vsebine, dokler se ne pojavijo zgolj sporadično – kot inteligenca. Redke primerke bi potem radi strpali v kletke ali sploščili v herbarije, da bi tam pričali o nekih davnih časih in tešili radovednost.

Da se pojavlja inteligenca v ozkih pasovih v vseh obdobjih, ne začudi, saj je človeška neumnost, kot je znano, neomejena. V vseh časih je na oblasti tudi zato, ker je tako lažje voditi ljudi in z njimi manipulirati. Slovenska kiparka in risarka Karla Bulovčeva je v pismu svoji prijateljici Angeli Prager leta 1929 komentirala natečaj za postavitev Cankarjevega kipa na Vrhniki: “21 jih je vposlanih, razen enega so vsi za nič.” Skratka, po njenem mnenju niso poslani osnutki niti približno izražali bistva Cankarja in njegovega dela. Nasledek tega je, da nas na Vrhniki namesto duhovnega giganta pričaka galantno zlikani gospod v bronu, ki ga seveda nihče ne pogleda, saj ni kaj dosti drugačen od kavarniškega gosta. Je, kakor da ga ne bi bilo. Praznina. Megla. Inteligenca se je tudi v tem primeru skrila v ozek pas, vbrnjeni Cankar pa je ostal v območju zabitosti. Genialna kiparka v svojem življenju ni uspela postaviti nobenega svojega kipa. Z njeno umetniško dediščino se ravna skrajno ignorantsko. Desetletja pozneje postavljeni kip Slomška v Celju je glede na njen umetniški potencial le nezadostna oddolžitev. Nekaj desetletij pred tem so s spletkarjenjem moralno zlomili enega naših največjih in najsubtilnejših slikarjev Ivana Groharja. Njegova prefinjena natura ni mogla prenesti tolikšnega ponižanja, prijatelji pa so mu več ali manj pokazali hrbet.

Če bi bilo dovoljeno, da se pametni ljudje izrazijo, bi lahko začeli graditi Atene. Ne sodobne, požgane in ponižane Atene, temveč Atene kot ekskluzivni prostor človeške pameti, kjer bi se inteligenca širila na vse strani zemlje in neba. Nastal bi presežek, kakršnega smo kot narod sicer zmožni, saj je vse tako pregledno. Vsaj lahko bi bilo pregledno, če se ne bi povsod nabirala gosta megla, ki vidljivost (vidovitost) zmanjšuje na nič. Naravne danosti v naši deželi so čisto ugodne. Pot na Gorenjsko v nemeglenem dnevu sreča širok pejsaž, ki ga ni mogoče zajeti z enim

samim pogledom. Že proti srečni, dragi vasi domači izza Babjega zoba pokuka oddaljena, od sonca obžarjena Rodica, severno od nje se postopno v silovitih skladih dviguje gorovje, ki mu vlada Triglav, in še bolj proti severu se leskečeta Stol in Begunjščica, kot kakšna slovenska Himalaja. Nobenega sledu o megli. Pogled se razprostira kot po Kitajski. Kakšna majhna dežela neki! Vse je mogočno, jasno in razvidno. So se meščani Firenc kdaj pritoževali nad majhnostjo svoje dežele? Mesto s par sto tisoč prebivalci je ustvarilo nepopisen kulturni preboj. V Vrbi čaka Prešernova domačija, tudi sama trdna in jasne zasnove. Skozi oboje vrat, sprednja in zadnja, se pogled odpre na planine. Nobene ozkosti ni tu. Pogled prosto plava v daljavo. Nenadoma ti postane jasno, da je to slika Prešernovega psihološkega obnebjja. Tu se pač ne da reči, da si zakopan v ozko grapo, kamor sonce sploh ne posije in se megle ne razgubijo ves dan. Ta pogled je izziv inteligenci, ki spričo širjav kipi v vse smeri. Notranja nuja je poimenovati ta ogromni svet kot celoto in njene posamičnosti. Prešeren nam je s silovitostjo svojega uma razpodil megle, dvignil zastore, da so se pokazale poprej še nikdar videne prelesti in resnice. Kot gigant je razširil ožine, da more zdaj po njih pluti tudi mogočna barka. On je bil in je okno v svet, a smo ga žal v svoji ozkosrčnosti zavrgli, ga zacementirali v ožine svoje omejene inteligence, da ječi pod težkimi okovi. Celo takrat ko ga slavimo, ga ponižujemo v uporabno vrednost za šolski dril, za apologijo svoje ozkosti in se nesmiselno sklicujemo nanj. Malokdo hoče vedeti, da so njegovi dosežki iztrpljeni in ne kar tako dani v obliki velikega talenta.

Z danostmi ni torej nič narobe. Imamo svoje Atene med Rodico in Begunjščico. Siloviti skalnati skladi so vredni antičnega stebrovja, samo vedno znova jih je treba ubesedovati, a brez spakljive virtuoznosti, z vso resnostjo in željo po resničnosti, ki jo je tako brez pridržka upesnil Prešeren. S spakljivo virtuoznostjo mislim na vsa jalova naprezanja, da bi se napisalo čim več sonetnih vencev ali celo sonetnih vencev sonetnih vencev, ki pa brez prave vsebine ostajajo ujeti v svoje forme, ne da bi prinesli kaj novega. Prešeren je inteligenco v pasovih dobro poznal in se je je satirično tudi večkrat dotaknil. Z ostro bodico je dregnil marsikoga. Nobeden ne bi mogel Jerneju Kopitarju očitati, da ni inteligenten človek. Svojo pamet je izpričal v pomembnih jezikovnih razpravah, ki so še danes cenjene, a vendar mu je Prešeren lahko poočital, da ima inteligenco v ozkem pasu. Sam sebe je štel med "imenitne obraznike", njega pa med ozke, omejene "kopitarje". Tako prispemo do paradoksalnega dejstva, da je lahko Nobelov nagrajenec za kemijo oseba z inteligenco v ozkem pasu in da lahko v intervjuju o bolj splošnih zadevah govori same neumnosti, da je lahko zagovornik jedrskega orožja ali rasnega razlikovanja. Kakšen

razgled pa sploh ima po svetu iz svojega laboratorija! Ni treba poudarjati, da takšna kombinacija ni samo nekaj paradoksalnega, temveč je tudi nevarna. Zato nikar ne sprašujte Nobelovega nagrajenca za kemijo, kaj si misli o zadevah kulture, in bodite previdni v zvezi z avtoritetami, da vam mimogrede ne podtaknejo kot zlata vredne kakšne neumnosti, kot jo je poskušal "mož kopitni" Apelu. Ena od značilnosti inteligence v ozkem pasu je, da je zelo odporna proti širjenju. Obstajati bi moralo kakšno farmakološko sredstvo za širjenje inteligence, a izdelava takega zdravila ni v interesu farmacevtskih firm, ker bi posledično zelo upadla prodaja psihofarmakov. Marsikdo živi od inteligence v omejenem pasu.

V primerjavi s številom ljudi, ki imajo inteligenco v ozkem pasu, je tistih, ki imajo inteligenco zelo široko nasnovano, zelo malo. Verjetno so vsaj v neki meri ušli torturam, ki sem jih prej omenil, čeprav je potrebna velika odpornost in upornost, da posamezniku uspejo tako številni pobegi, ki so lahko hudo kaznovani. Če bi se združili v bratovščino, bi jim zadoščala manjša dvorana ali večja gostilniška soba. To bi bili Prešernovi freigeisti, lučni bratje. Ljudje, ki imajo v sebi posebno vrsto luči, ki presvetli tudi gosto meglo. Kot smo rekli, je taka duševna oprema zelo redka, precej redkejša, kot je talent. Ko sta Prešernu umrla Smole in Čop, je zaman upal, da bi lahko našel koga, ki bi ju nadomestil. Misel na smrt mu je postala zelo domača. Zapisal je: "Da srečen je le ta, kdor z Bogomilo up sreče onkraj groba nosi." Kljub tako pesimističnim izgledom vendar ne gre pokopati vseh upov. Kako priklicati na dan lučne brate, da bi se med seboj spodbujali in oplojevali. Z oplojevanjem je mišljena medosebna zaveza, vrsta ljubezenskega odnosa, brez katerega ni ustvarjanja luči. Taka ljubezen ni pogojena s spolom, je čutna in nadčutna hkrati in ne pozna starostnih razlik. V slovenski literarni zgodovini smo imeli vsaj nekaj izrazitih krogov, v katerih se je godila in ki so s svojo dejavnostjo presvetljevali meglo in temo. Tu so bili Zoisov, Prešernov, Jurčičev, Cankarjev in Mrakov krog. Vsak je v svojem času duhovno zavest silovito potisnil naprej. Je res tako nemogoče, da bi v današnjem času nastal krog, ki bi zmožel kaj podobnega? Je res, da je zdaj vse podvrženo ozkim interesnim skupinam, ki so zaprle svoje dveri za luč ali pa so celo izvir zameglitev, iz katerega se vztrajno valijo megle? Interesne skupine, kot slišim, poskrbijo predvsem za svoje interese. Pobrigajo se, da finančna sredstva redno dotekajo, in ker je teh prislovično vedno premalo, so vsaka dodatna lačna usta odveč. Bistvo takih skupin je, da jim obče dobro in napredek nista na prvem mestu. V takih združbah se najbrž tudi medsebojno ne spodbujajo in oplajajo, ker je tekmovalnost prehuda. Zato naj moj zapis izzveni kot predlog k odprtosti in sodelovanju, k medsebojnemu spoštovanju in

blagemu opozarjanju na napake, da bi se ustvarile razmere za rast in razcvet. Jasno je, da mora biti pozornost usmerjena že na sam začetek življenja in da je potrebno, da se institucije, ki usodno vplivajo na človekov razvoj, odprejo za sugestije od zunaj, predvsem pa da dovolijo vpogled v svoje delovanje. V takih pogojih bi se morda končno razcvetela široka inteligenca in ne bi več utrujeno taveli skozi pasove nepredrine megle.